УДК 631. 95: 630

***А.П. СТАДНИК*[1]**

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ АГРОЛАНДШАФТАМИ ЛІСОМЕЛІОРАТИВНИМИ МЕТОДАМИ НА ЗАСАДАХ ЗБАЛАНСОВАНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Розроблено теоретико-методологічні основи управління агроландшафтами лісомеліоративними методами на засадах збалансованого природокористування. Обґрунтовано положення системної агролісомеліорації на ландшафтно-екологічній основі в контексті створення загальнодержавної оптимізованої системи захисних лісових насаджень і лісів. Розроблено концепцію і методологію управління агроландшафтами лісомеліоративними методами на засадах збалансованого розвитку та лісомеліоративне районування території України на фізико-географічній основі, з урахуванням інтенсивності прояву вітрової та водної ерозії, що є ландшафтно-екологічною основою для створення оптимізованих систем захисних лісових насаджень різного цільового призначення.

Ключові слова: *теорія, методологія, управління, оптимізація, захисні лісові насадження, агроландшафти, лісомеліоративне районування, ерозія.*

[1]**СТАДНИК Анатолій Петрович** – дійсний член Лісівничої академії наук України, доктор сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник, завідувач кафедри лісівництва, ботаніки і фізіології рослин, Білоцерківський національний аграрний університет. м. Біла Церква, Україна. Тел.: (04563)3-11-50, +38-093-900-44-91. E-mail: stadnikap@rambler. ru

Вступ. Лісові меліорації у системі агроландшафтів сприяють покращанню екологічних, агролісомеліоративних та природоохоронних умов і забезпечують стійке функціонування аграрного виробництва. Системи полезахисних лісових насаджень більш позитивно впливають на екологічну і природоохоронну обстановку в агроландшафтах, ніж окремо створені лісові смуги, тому вельми актуальними є питання розроблення наукових основ управління агроландшафтами України лісомеліоративними методами на засадах збалансованого природокористування. Теперішній час характеризується необхідністю створення повних систем захисних лісів і лісонасаджень для територій різних масштабів шляхом об'єднання в єдине ціле захисних частин природних лісів, усіх створених захисних лісонасаджень, а також земель, які підлягають залісенню. У концептуальному плані, оптимізована система захисних лісових насаджень (ЗЛН) різного цільового призначення має ґрунтуватися на ландшафтно-екологічних основах і забезпечувати формування стійкого агролісового ландшафту, в якому стабілізуватиметься екологічна обстановка, збережеться природно-ресурсний потенціал території, створяться оптимальні умови для росту, розвитку і продуктивності сільськогосподарських культур.

Теоретико-методологічні основи управління агроландшафтами України лісомеліоративними методами на засадах збалансованого розвитку сприятимуть виконанню Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 р. і Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 р., а також під час формування науково-технічних програм наукового забезпечення розвитку агропромислового комплексу України на найближчу і віддалену перспективу. Це буде сприяти збалансованому веденню лісового господарства в агросфері, необхідному для посилення та підтримання основних біосферних функцій лісів – продуктивних, захисних та середовищетвірних.

Ландшафтно-екологічна оптимізація систем ЗЛН України. Лісомеліоративна інфраструктура ЗЛН, яка склалася в Україні, є недостатньо

ефективною. Свідченням цього є низька продуктивність сільськогосподарських культур у несприятливі за кліматичними умовами роки. Тому поки не буде сформовано стабільної лісомеліоративної інфраструктури, країна систематично матиме великі збитки у галузі сільськогосподарського виробництва, які позначаться на переробній і харчовій промисловості, добробуті громадян. ЗЛН є основним компонентом агро- і лісоаграрних ландшафтів, тому для забезпечення їх екологічної стабілізації, створення оптимальних умов функціонування сільськогосподарського виробництва першочерговим завданням є розроблення ландшафтно-екологічних основ оптимізації їх систем.

Методика дослідження. Методологія дослідження базувалася на системному та комплексному підходах у вивченні ЗЛН та їх систем як багатофункціональних просторово-цільових форм в агроландшафтах. Для цього було розроблено комплексну методику, особливістю якої є ландшафтно-екологічний підхід до вивчення проблеми оптимізації систем ЗЛН в агроландшафтах, антропогенного впливу на функціонування і стійкість агроландшафтів, на перетворювальний вплив агролісомеліорації на антропогенні ландшафти, їх стабілізацію, фіторізноманіття деревних і кущових порід, продуктивність сільськогосподарських культур тощо. Для визначення антропогенного впливу на агроландшафти застосовували розроблену оригінальну методику оцінення стану земельного фонду України за проявами несприятливих природних чинників, зокрема за інтенсивністю вітрової і водної ерозії. Забезпечення сталого розвитку агроекосистем потребує оптимізації структури сільськогосподарських угідь агроландшафтів з використанням наукових напрацювань агролісомеліорації і захисного лісорозведення. Водночас, детальна науково обґрунтована система заходів з формування стійкої лісової компоненти агроландшафтів наразі відсутня. Тому завдання з розроблення передумов формування стійкої генетичної лісової компоненти агроекосистем і формування лісоаграрних ландшафтів за ландшафтно-екологічним принципом є актуальним.

Методологія управління агроландшафтами лісомеліоративними методами. На основі підготовленої вперше сучасної концепції управління агроландшафтами [5] викладено методологію управління агроландшафтами лісомеліоративними методами для оптимізації та екологізації агроландшафтів.

На світовому рівні до пріоритетних напрямів діяльності у забезпеченні сталого розвитку сільського господарства відносять: боротьбу із знелісенням; раціональне використання вразливих екосистем з опустелюванням і посухою; створення компенсуючих ділянок з лісовою рослинністю; екологізацію землекористування завдяки новому оптимальному плануванню агроландшафтів. Україна на вищому рівні підписала міжнародні угоди щодо реалізації концепції сталого розвитку (Rio, 1992; Rio+5; Rio+10; Довкілля для Європи; Гельсінсько-Лісабонський процес стосовно лісів, Всеєвропейська Стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття тощо). В Україні ще не прийнято національну концепцію сталого розвитку держави. Водночас, вже розроблено низку програмних документів, в основі яких лежать ідеї сталого розвитку: «Державна програма розвитку законодавства в Україні до 2002 року» (1999), «Основні напрями державної політики з охорони навколишнього середовища» (1998), «Концепція сталого розвитку населених пунктів» (1999), «Концепція сталого розвитку агроекосистем в Україні на період до 2025 року» (2003) та ін.

Як відомо, основними негативними наслідками тривалого екстенсивного, недостатньо збалансованого землекористування в Україні є: надмірна розораність земель при зменшенні площ потенційно якісних орних земель; ерозія ґрунтів: інтенсивні процеси яругоутворення спостерігають на 18% площі України; 54,2% орних земель є дефляційно небезпечними, а 32,8% – еродовані, площа останніх щороку збільшується на 80–100 тис. га; деградація базових компонентів агросфери; збіднення ландшафтного та біологічного різноманіття агроландшафтів; дегуміфікація та дефляція ґрунтів, їхня фізико-хімічна деградація (41,9% ґрунтів – кислі та засолені) і зниження родючості; забруднення сільськогосподарських угідь; виснаження земельних ресурсів

тощо. Стан та ефективність використання земельних ресурсів є визначальним чинником забезпечення збалансованого розвитку господарського комплексу, природокористування, а також екологічної та продовольчої безпеки України. Екологічний стан агроландшафтів у державі характеризується масштабним загрозливим проявом ерозійних процесів. Насамперед, це пов'язано з істотним порушенням збалансованості основних його стабілізаційних компонентів і як наслідок, нераціональне природокористування призвело до посилення негативного прояву ерозійних процесів, деградації агроландшафтів**.**. Тому для припинення прояву деградаційних процесів необхідно вживати лісомеліоративних заходів. Впровадження у практику сільськогосподарського виробництва лісомеліорації в поєднанні із агротехнічними заходами має стати стратегічним напрямом управління агроландшафтами. Проте сучасна лісомеліоративна інфраструктура ЗЛН, яка склалася у країні, є недостатньо ефективною [5, 12, 14, 15], внаслідок чого щорічні еколого-економічні збитки від ерозії ґрунтів перевищують 9 млрд грн. У несприятливі за кліматичними умовами роки знижується продуктивність сільськогосподарських культур.

В Україні створено близько 1,4 млн га ЗЛН різного цільового призначення, вони захищають майже 40% орних земель. Для захисту іншої частини ріллі потрібне додаткове створення полезахисних лісових смуг. Орієнтовно кількість їх потрібно збільшити у 2-3 рази (до 800 тис. га), залежно від конкретних регіональних умов. І це за умови виконання повного обсягу створення всіх інших видів ЗЛН і збереження існуючих.

Аналіз сучасного ступеня повноти і завершеності систем ЗЛН і необхідності їх оптимізації засвідчив, що полезахисна лісистість країни становить лише 1,3%, зокрема у Степу – 2,2%, Лісостепу – 1,0 та у Поліссі – 0,4%, що значно нижче за оптимальну: 3,8-6,2; 2,7-4,4; 2,4-4,5% відповідно **[**8**].** Наведені дані свідчать, що площі ЗЛН різного цільового призначення, а також лісів, які виконують захисні функції, є недостатніми для забезпечення стабільності агроландшафту (його стійкості, здатності зберігати структурну, функціональну і екологічну цінність під дією антропогенних чинників) та

створення умов для ефективного господарювання. Показники загальної та полезахисної лісистості в країні свідчать, що вони значно нижчі за науково обґрунтовані нормативи. Екологічний стан агроландшафту прийнято оцінювати за співвідношенням – рілля : природні кормові угіддя : ліси; для України воно має становити 1 : 1,6 : 3,6 відповідно. Проте фактично це співвідношення становить 1 : 0,23 : 0,3, що свідчить про сильно погіршений екологічний стан агроландшафтів України; у Поліссі він середньо погіршений, Лісостепу – сильно погіршений із наближенням до катастрофічного, у Степу – катастрофічний [9]. Аналіз літературних джерел свідчить, що на сільськогосподарських територіях, де розміщені системи ЗЛН, створюються екологічно сприятливі умови для стабільного функціонування сільськогосподарського виробництва [6].

Оптимізована система ЗЛН, створена на ландшафтно-екологічних принципах, має передбачати найбільш раціональне розміщення їх на місцевості, оптимальне співвідношення ЗЛН в агролісових екосистемах і відповідність їх нормативів в агроландшафтах. При оптимізації агроландшафтів ми повинні розглядати системи ЗЛН як основну їхню складову частину.

Теоретико-методологічні основи оптимізації систем ЗЛН. Розроблення теорії систем і методології системних досліджень пов’язане з поняттям «система». Системи – це ціле, яке складається з частин з’єднання безлічі елементів, що перебувають у відносинах одне з одним і утворюють певну цілісність, єдність [4]. Основний об’єкт дослідження в екології – екосистеми. Внаслідок взаємодії між собою та навколишнім природним середовищем в екосистемі формуються потоки речовин, енергії та інформації. Саме ця взаємодія забезпечує стабільність функціонування екосистеми в часі і в конкретних умовах [7]. Системний підхід у теорії захисного лісорозведення вперше чітко сформувався у Росії під впливом ідей В.В. Докучаєва про єдність перетворювальної природи. Винятково велике значення для розвитку систем лісів (СЛ) мають роботи Г.М. Висоцького [1]. Є.С. Павловський [6] розробив новий науковий напрям в агролісомеліорації – ландшафтну агролісомеліорацію.

Ландшафтна система як єдине ціле характеризується новими якостями, відсутніми у складниках її елементів, і новим рівнем взаємовідносин між ними. Компоненти лісоаграрного ландшафту мають різне значення для функціонування одного відносно іншого, але майже однакове для функціонування системи у цілому, незважаючи на різні площі, що займають (величина біологічної маси). Саме в цьому і проявляється стабілізаційна властивість саморегуляції ландшафтної системи [3]. ЗЛН у системі агроландшафтів сприяють покращанню екологічного стану і залежно від рівня їх досконалості забезпечують певні рівні стійкості систем землеробства (рис. 1).

Залежно від цільових функцій і розміщення у системах, ЗЛН повинні мати широкий асортимент супутніх і кущових порід, які приваблюватимуть ентомо- і орнітофауну, здатну запилювати сільськогосподарські культури та знищувати шкідників, а отже – унеможливить здійснення хімічних заходів.

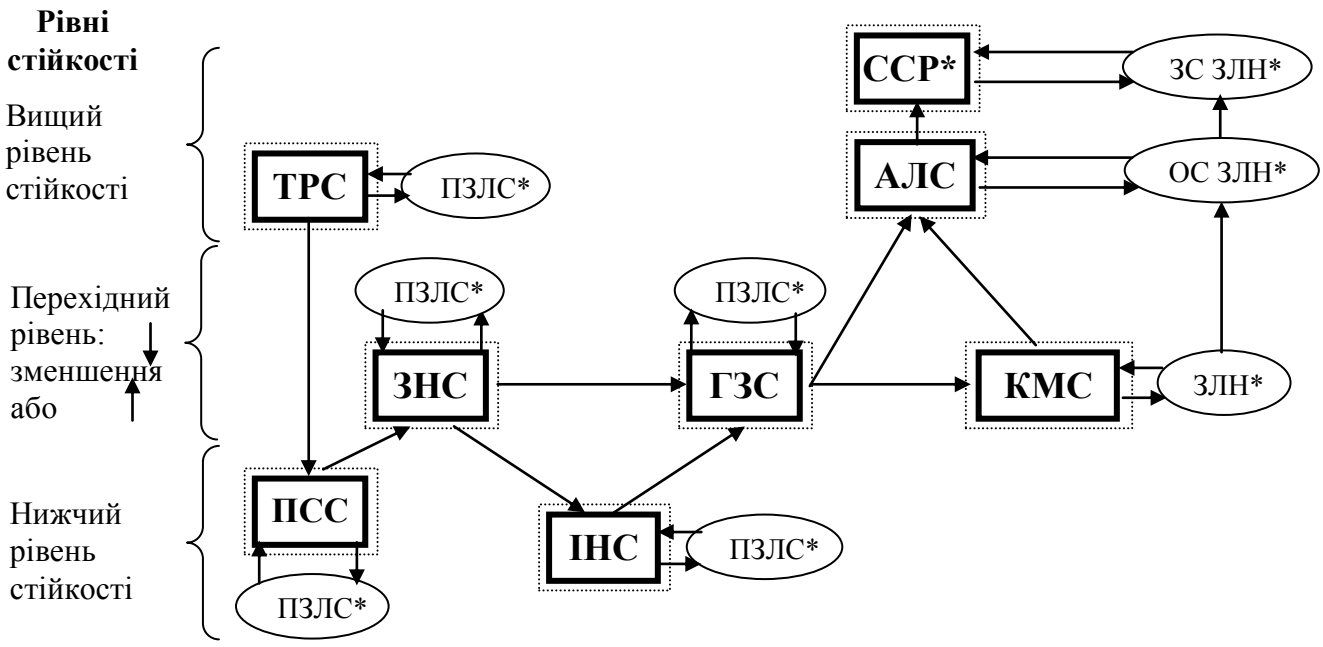

Рис. 1. Рівні стійкості систем землеробства (основні вузли схеми за В.М. Івоніним, 2001; вузли, помічені «*» – за А.П. Стадником, 2008):
ССР – система сталого розвитку; ТРС – травопільна система; ПСС – просапна система; ЗНС – зональна система; ІНС – інтенсивна система; ҐЗС – ґрунтозахисна система; КМС – контурно-меліоративна система; АЛС – адаптивно-ландшафтна система; ПЗЛС – полезахисні лісові смуги; ЗЛН – захисні лісові насадження; ОС ЗЛН – оптимізована система ЗЛН; ЗС ЗЛН – збалансована система ЗЛН

Лісомеліоративне районування України як ландшафтно-екологічна основа оптимізації систем ЗЛН. Основним завданням лісомеліоративного районування є науково обґрунтований поділ території з урахуванням природних чинників і антропогенної діяльності для створення ефективних лісомеліоративних систем різного цільового призначення. Наявне агролісомеліоративне районування України [2] ґрунтується на поділі країни за природними умовами (клімат, ґрунти, частково гідрологічні умови і гідроморфологія) та здебільшого використовується для полезахисного лісорозведення. Однак в умовах інтенсивного ведення сільського господарства, активнішої антропогенної діяльності, яка призводить до негативних наслідків, виникла необхідність перегляду існуючого і розроблення нового районування.. Лісомеліоративне районування розроблено на основі сучасних даних про грунтово-кліматичні та лісорослинні умови [10]. Запропонований показник меліоративно-екологічної напруженості території (МЕНТ) дає змогу визначати не тільки види та інтенсивність ерозійних процесів, які виникають, але й кількісно визначити ерозійний потенціал певних територій і, виходячи із МЕНТ, врахування зональних особливостей, типу ґрунтів, ділити територію на лісомеліоративні райони. Використання його як критерію оптимізації агроландшафтів для створення загальнодержавної системи ЗЛН дає змогу адекватно визначати необхідність і невідкладність лісомеліоративних заходів і, в остаточному підсумку, об’єктивно характеризувати територію, лісомеліоративний район [11,12]. Лісомеліоративне районування України подано на картосхемах (рис. 2, 3).

Оптимізація категорій і систем ЗЛН в агроландшафтах. Цільовою установкою для оптимізації породного складу ПЗЛН є максимальне

використання біологічного потенціалу кожної деревної породи, у відповідних типах лісорослинних умов (ТЛУ) за найменших матеріальних і трудових витрат. Цей біологічний потенціал може виявитися лише у сприятливих для певної породи ТЛУ. Основними критеріями оптимального складу ПЗЛН є їх цільове призначення, оптимальна конструкція, відповідність типу умов їх зростання, оптимальна структура ПЗЛН за породним складом; вибір найефективніших головних і супутніх порід; оптимальне розміщення деревних порід; оптимальне змішування за породним складом, оптимізація типів ПЗЛН..

Концепція управління агроландшафтами. На основі проведених досліджень розроблено Концепцію управління агроландшафтами лісомеліоративними методами на засадах збалансованого розвитку як систему науково обґрунтованих поглядів на процес управління агроландшафтами, який поєднує агротехнічні та лісомеліоративні заходи [13, 14].

Наукові і науково-прикладні результати, покладені в основу Концепції. Встановлено пріоритетну роль ЗЛН та їх систем у стабілізації екологічного простору агроландшафтів; обґрунтовано новий напрям вирішення проблеми оптимізації систем ЗЛН в агроландшафтах України на ландшафтно-екологічній основі; поліпшення екологічного стану та підвищення продуктивності агроландшафтів унаслідок формування екологічно стійкого простору (ЕСП).

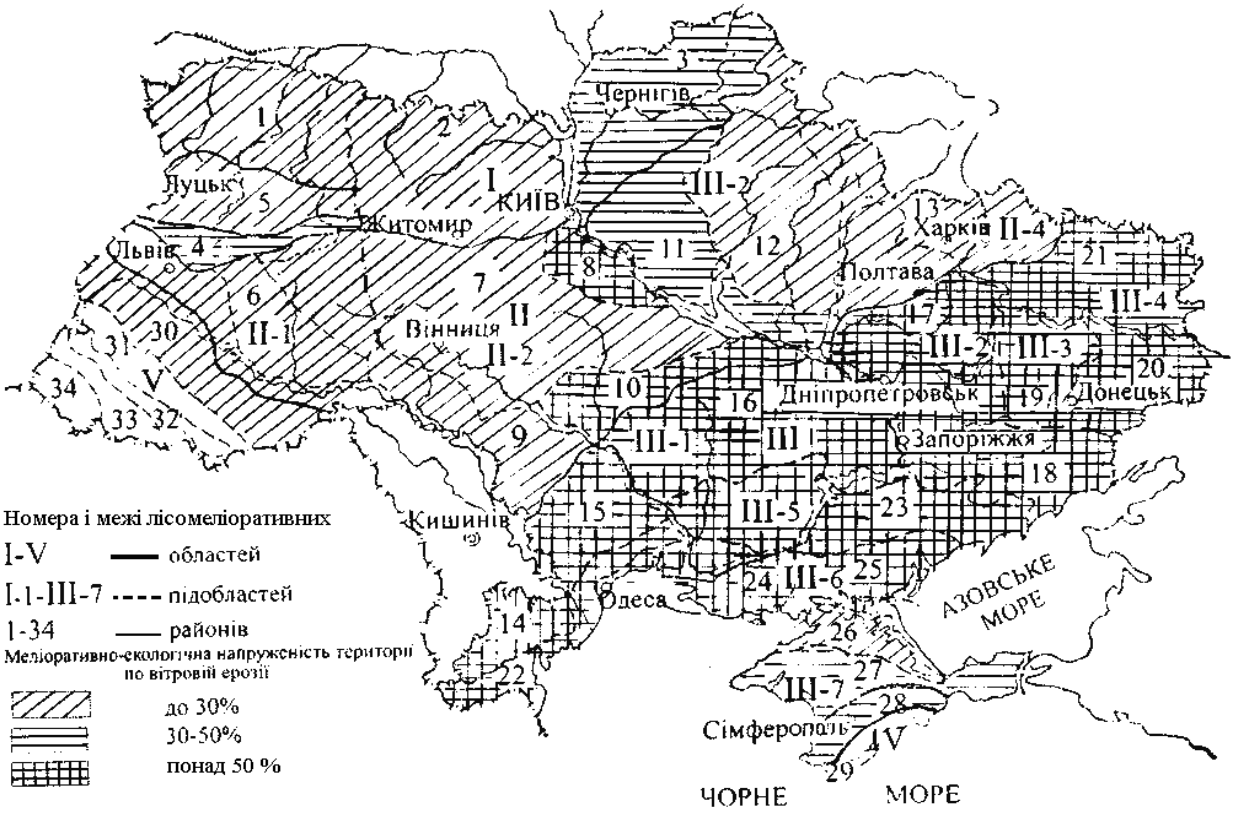

Рис. 2. Лісомеліоративне районування території України за інтенсивністю вітрової ерозії

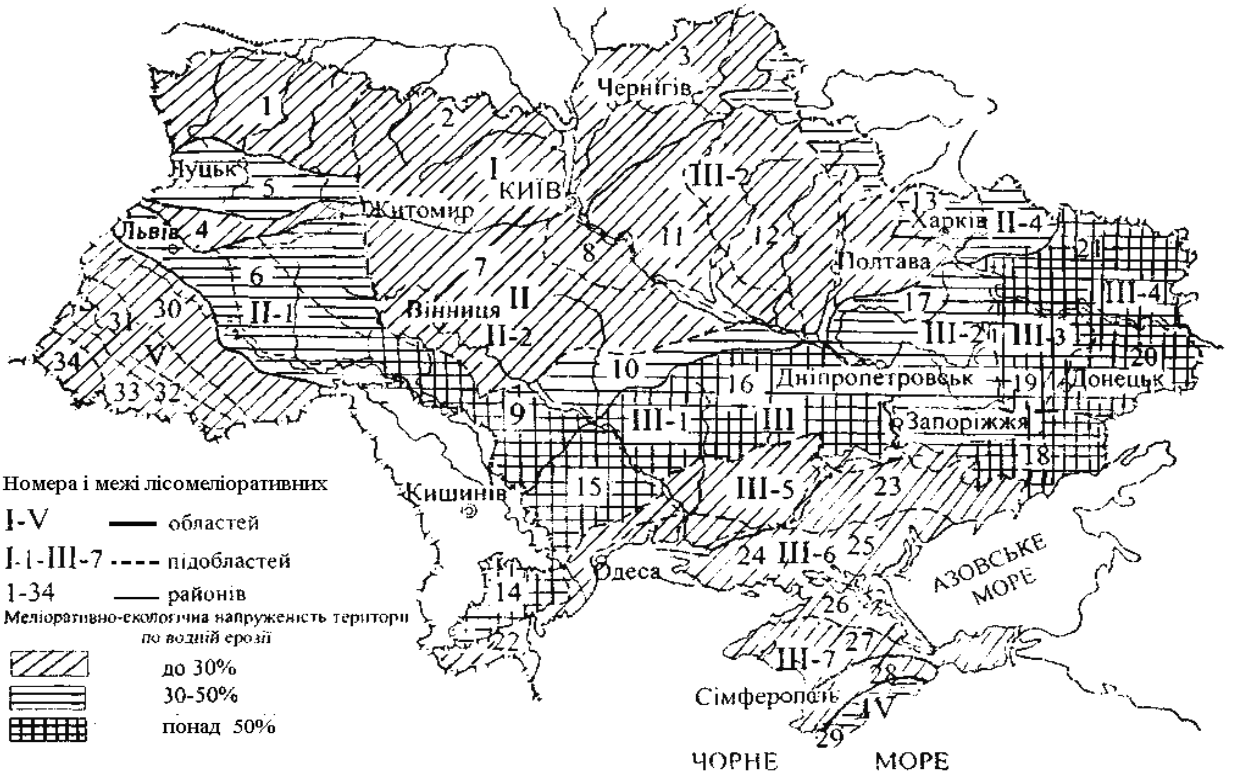

Рис. 3. Лісомеліоративне районування території України за інтенсивністю водної ерозії

Екологічно стійкий простір (ЕСП) *– це простір, який забезпечує стабільність агроландшафту і створює умови для ефективного господарювання;* розроблено концептуальні засади створення стабільного ЕСП; цілісного підходу створення ефективних систем ЗЛН в агроландшафтах в умовах промислового середовища; інтенсивного екологічного впливу ЗЛН; екологічного землеробства в антропогенних ландшафтах; запропоновано комплексне лісомеліоративне районування України на фізико-географічній основі з урахуванням ландшафтно-типологічної структури території, інтенсивності вітрової і водної ерозії; розроблено науково-практичні основи створення на природно-територіальних принципах загальнодержавної оптимізованої системи ЗЛН в Україні. Мета Концепції полягає в організації та здійсненні лісомеліоративних заходів в агроландшафтах для підвищення ролі агролісомеліорації в національному господарстві країни.

Завдання Концепції. Основними завданнями Концепції є: формування концептуальних основ управління агроландшафтами лісомеліоративними методами на засадах збалансованого розвитку; створення оптимізованих систем ЗЛН в агроландшафтах; збільшення полезахисної лісистості сільськогосподарських територій та підвищення екологічної ролі ЗЛН різного цільового призначення. Концепцію спрямовано на збереження природно-ресурсного потенціалу агроландшафтів, зокрема ґрунтів, вод, ландшафтного біо- та фіторізноманіття.

Основні концептуальні положення Концепції: 1. Створення стабільного ЕСП, зокрема в агроекосистемах, передбачає введення в їх інфраструктуру необхідної кількості ЗЛН, як основних їх компонентів і раціональне їх розміщення. І якщо дотепер ЗЛН вважають допоміжними елементами для забезпечення ефективності агролісових систем, то стабільність ЕСП має виходити з їх необхідної кількості (як основного елементу) для конкретного типу місцевості. І вже в ЕСП потрібно розробляти відповідні технології і вирішувати питання землекористування. 2. Цілісний підхід створення ефективних систем ЗЛН в агроландшафтах в умовах промислового середовища

передбачає обов’язкове врахування екологічної обстановки в зоні їх створення і забезпечує ефективність створюваних екосистем. 3. Інтенсивний екологічний вплив ЗЛН передбачає створення їх систем, основу яких мають становити довговічні деревні породи, які розміщені на межі землекористування, великих сівозмін. 4. Екологічне землеробство в антропогенних ландшафтах передбачає захист сільськогосподарських угідь і вирощуваних сільськогосподарських культур від забруднення важкими металами та іншими несприятливими інгредієнтами за допомогою ЗЛН та їх систем. 5. Лісомеліоративне районування України за проявом вітрової та водної ерозії.

Основні етапи реалізації Концепції: формування на сільськогосподарських землях сприятливого мікроклімату, зменшення негативного впливу вітрів; покращення стану і якісного складу ЗЛН та збереження їх біорізноманіття; підвищення стійкості лісомеліоративних екосистем до негативного впливу навколишнього природного середовища; збільшення захисної лісистості територій до оптимальних показників; розширення робіт з агролісомеліорації та захисного лісорозведення; проведення інвентаризації і моніторингу стану ЗЛН; розвиток лісомеліоративної науки та освіти тощо.

Реалізація Концепції передбачає невідкладне вирішення багатьох організаційно-правових питань, найважливіші з яких: законодавче закріплення необхідної земельної площі для створення систем полезахисних насаджень; визначення правової відповідальності юридичних і фізичних осіб за відведення земель під створення ЗЛН різного цільового призначення; відновлення агролісомеліоративної служби у системі аграрного виробництва та інші, які викладено в тексті Концепції. Важливою умовою реалізації лісомеліоративних програм є їх наукове забезпечення. Для цього потрібно покращити підготовку наукових кадрів, фінансове забезпечення розвитку науки, матеріальної бази дослідної мережі наукових установ. Техніко-економічне обґрунтування, проектування і контроль за розробленням та створенням єдиної системи ЗЛН повинно бути одним із пріоритетів стратегії просторового розвитку держави.

Очікувані результати. Реалізація запропонованої Концепції забезпечить: істотне підвищення їх ефективності і сприятиме якіснішому виконанню державних екологічних програм; закріплення і захист земель від водної і вітрової ерозії; створення ефективних систем ЗЛН та формування стійких і високо продуктивних агролісоландшафтів; сприятиме поліпшенню середовища перебування диких тварин, орніто- та ентомофауни.

На основі запропонованої Концепції пропонуємо розробити Державну програму розвитку агролісомеліорації в Україні до 2025 р. та забезпечення її реалізації, зокрема: збільшення захисної лісистості територій в усіх природних зонах країни до оптимальних показників; покращення стану та якісного складу ЗЛН, формування природоохоронного потенціалу та збереження їх біологічного різноманіття; підвищення стійкості лісомеліоративних екосистем до негативного впливу навколишнього природного середовища; розширення робіт з агролісомеліорації та захисного лісорозведення; проведення інвентаризації, агролісомеліоративного впорядкування і моніторингу стану ЗЛН на основі ГІС технологій; оптимізація систем ЗЛН різного цільового призначення; формування на сільськогосподарських землях сприятливого мікроклімату, зменшення негативного впливу вітрів.

Система ЗЛН і лісів створюється на основі існуючих ЗЛН і лісів, які варто охороняти і використовувати на основі результатів інвентаризації і лісомеліоративного упорядкування, як це прийнято в лісовому господарстві, а також включати до існуючих ЗЛН і лісів у межах агроландшафтів усю сукупність насаджень, яких не вистачає. На плато і орних схилах створюється система полезахисних, вітро - і стокорегулювальних лісових смуг, на елементах гідрографічної сітки – система прибережних і прируслових, балкових, улоговинних, заплавних і терасових ЗЛН. Існуючі ЗЛН, якщо їх створено з відповідними порушеннями, мають виробити свій агролісомеліоративний ресурс, а нові – створюватися з врахуванням нових теоретичних положень. Створення полезахисних і стокорегулювальних лісових смуг на водозборах є визначальними для збалансованого функціонування агроландшафтів. До речі,

щорічні обсяги створення названих лісових смуг є мізерними. Ця обставина віддаляє створення функціонально завершених систем ЗЛН в Україні.

Ефективні системи ЗЛН у країні доцільно створювати на ландшафтно-екологічній основі, з урахуванням основних принципів конструювання оптимізованих агро- і лісоаграрних ландшафтів [3, 8, 10, 13, 15], зокрема: 1) *принцип «співпраць» з природою або принцип адекватності.* Суть його полягає в повному успадкуванні відповідності виробничої функції заново створених ландшафтів (в тому числі і ЗЛН) закономірностям розвитку довкілля; 2) *принцип сумісності.* Територіальні компоненти агро- і лісоаграрного ландшафту проектуються і створюються з урахуванням природно-антропогенної сумісності; 3) *принцип пріоритету фітомеліорації.* Для створення стабільного екологічно стійкого простору в агроландшафтах основна роль належить ЗЛН різного цільового призначення; 4) *принцип збалансованого природокористування*. Суть його полягає у створенні ЗЛН у відповідних кількісних і просторових співвідношеннях; 5) *типологічний принцип (відповідності фітоценозу умовам місцезростання),* тобто створюватися ЗЛН різного цільового призначення мають у відповідних типах умов місцезростання; 6) *принцип врахування мікрозональності природних умов.* Особливості території (гідрологічні, ґрунтові, мікрокліматичні) варто враховувати в мікрозональному аспекті – горизонтальному та вертикальному; 7) *принцип ландшафтно-екологічної стійкості ЗЛН та їх систем.* Суть його полягає у створенні максимально стійких, довговічних та ефективних ЗЛН та їх систем; 8) *принцип максимального фіторізноманіття в ЗЛН та агролісомеліоративних системах.* Чим складніша структура ЗЛН та їх систем, тим вища їх біологічна стійкість, природоохоронна та рекреаційна роль; 9) *еколого-економічний принцип.* Суть його полягає у наданні екологічних пріоритетів під час створення оптимальних агро-, лісомеліоративних систем та їх економічній доцільності.

Висновки. Розроблені теоретико-методологічні основи управління агроландшафтами лісомеліоративними методами на засадах збалансованого

природокористування сприятимуть виконанню Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 р. та Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 р., а також формуванню науково-технічних програм наукового забезпечення розвитку агропромислового комплексу України на найближчу і віддалену перспективу.

Збільшення полезахисної лісистості дасть змогу формувати та покращити національну екологічну мережу України, сприяти відтворенню природних екосистем та охороні агроландшафтів, успішному соціально-економічному розвитку держави. Крім того, зменшаться загрози деградації земель, створяться сприятливі умови для ведення сільського господарства. Це буде сприяти збалансованому веденню лісового господарства в агросфері, необхідному для посилення та підтримання основних біосферних функцій лісів – продуктивних, захисних та середовищетвірних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Висоцький Г.М. Лісні покриви і сітки СРСР / Висоцький Г.М**.** – Академія наук УРСР. – К.: Вид-во АН УРСР, 1940. – С. 26-32**.**

2. Довідник з агролісомеліорації / [Пастернак П.С., Коптєв В.І., Недашківський О.М. та ін.].; під ред. П.С. Пастернака. – [2-ге вид., перероб. і доповн.]**.** – К.: Урожай, 1988. – 286 с.

3. Защитное лесоразведение в СССР / [Абакумов Б.А., Бабенко Д.К., Бартенев И.М. и др.]; под ред. Е.С. Павловського. – М.: Агропромиздат, 1986. – 263 с.

4. Ивонин В.М. Лесные мелиорации ландшафтов: учеб. пособие [для студ. высш. учеб. завед.] / Ивонин В.М. – Ростов на Дону: Изд-во СКНЦ ВШ, 2001**.** – 188 с.

5. Концепція управління агроландшафтами / [Ситник В.П., Безуглий М.Д., Заришняк А.С. та ін.]; під ред. О.І. Фурдичка. – К.: ТоВ «ДІА», 2008. – 15 с.

6. Павловский Е.С. Экологические и социальные проблемы агролесомелиорации / Павловський Е.С. – М.: Агропроиздат, 1988. – 182 с.

7. Петров Н.Г. Ландшафтная агролесомелиорация / Петров Н.Г. – М.: Агропромиздат, 1996. – 167 с.

8. Пилипенко О.І. Системи захисту грунтів від ерозії : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Пилипенко О.І., Юхновський В.Ю., Ведмідь М.М. – К.: ТОВ. «КОВЦ Златояр», 2004. – 436 с.

9. Созінов О.О. Сучасні деградаційні процеси, еколого-агрономічний стан та оцінка придатності сільськогосподарських земель для створення екологічно чистих сировинних зоні господарств / [Созінов О.О., Козлов М.В., Сердюк А.Г. та ін.] // Агроекологія і біотехнологія : зб. наук. пр. – 1998. – Вип. 2. – С. 54- 65.

10. Стадник А.П. Лісомеліоративне районування України як ландшафтно-екологічна основа для створення загальнодержавної оптимізованої системи захисних лісових насаджень / А.П. Стадник // Лісівництво і агролісомеліорація : зб. наук. праць. – 2004. – Вип. 106. – С. 137-149.

11. Стадник А.П. Теория систем в агролесомелиорации при адаптивно-ландшафтном землепользовании / Материалы Международ. науч.-прак. конф. «Агролесомелиорация: проблемы, пути их решения, перспективы» // А.П. Стадник. – Волгоград: ВНИАЛМИ, 2001. – С. 171-173.

12. Стадник А.П. Концептуальні основи розвитку лісових меліорацій для оптимізації природних ландшафтів в Україні / А.П. Стадник // Лісівництво і агролісомеліорація : зб. наук. праць. – 2000. – Вип. 97. – С. 10-16.

13. Стадник А.П. Лісомеліоративне районування України як ландшафтно-екологічна основа для створення загальнодержавної оптимізованої системи захисних лісових насаджень / А.П. Стадник // Лісівництво і агролісомеліорація : зб. наук. праць. – 2004. – Вип. 106. – С. 137-149.

14. Стадник А.П. Создание общегосударственной оптимизированной системы защитных лесных насаждений в Украине / Стадник А.П. // Сб. науч. тр. Ин-та леса НАН Беларуси. – Гомель, 2001. – С. 109-111.

15. Фурдичко О.І., Стадник А.П. Лісові меліорації як основний фактор стабілізації степових екосистем / О.І. Фурдичко, А.П. Стадник // Екологія та ноосферологія. – 2008. – Том 19. – № 3-4. – С. 13-24.

А.П. Стадник

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ АГРОЛАНДШАФТАМИ ЛЕСОМЕЛИОРАТИВНЫМИ МЕТОДАМИ НА ОСНОВЕ СБАЛАНСИРОВАННОГО ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ

Разработаны теоретико-методологические основы управления агроландшафтами лесомелиоративными методами на основе сбалансированного природопользования. Обосновано положение системной агролесомелиорации на ландшафтно-экологической основе в контексте создания общегосударственной оптимизированной системы защитных лесных насаждений и лесов. Разработаны концепция и методология управления агроландшафтами лесомелиоративными методами на основе сбалансированного развития и лесомелиоративное районирование территории Украины на физико-географической основе, с учетом интенсивности проявления ветровой и водной эрозии, что является ландшафтно-экологической основой для создания оптимизированных систем защитных лесных насаждений различного целевого назначения.

Ключевые слова: теория, методология, управление, оптимизация, защитные лесные насаждения, агроландшафты, лесомелиоративное районирование, эрозия.

A. Stadnyk

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF AGRICULTURAL LANDSCAPES MANAGEMENT BY FOREST RECLAMATION METHODS BASED ON SUSTAINABLE NATURAL MANAGEMENT

This paper deals with theoretical and methodological foundations of agricultural landscapes management by forest reclamation methods based on sustainable natural resource management. Provisions of systematic agroforestry at the landscape-ecological basis have been substantiated in the context of nationwide optimized system of protective forest plantations and forests. The concept and management methodology of agrarian landscapes by agroforestry methods have been designed on the principles of sustainable development. Agroforestry zoning of Ukraine has been developed on geographical basis, considering the intensity of wind and water erosion, which is a landscape-ecological basis for the optimized systems for creation protective forest stands of different designations.

Key words: theory, methodology, management, optimization, protective forest plantations, agricultural landscapes, agroforestry zoning, erosion.